

Későreneszánsz, manierizmus, korabarokk Magyarországon (Rimay János és kora)
Tudományos ülészak (Keszthely, 1982. május 18–22.)

Az ülészakot az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának és Keszthely Város Tanácsának védnöksége alatt rendezte: az MTA Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz-kutató osztálya, a budapesti, a debreceni és a szegedi egyetemek régi magyar irodalomtörténeti tanszékei, valamint a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum.

Május 18-án délután *Bán Imre* elnöki megnyitójával vette kezdetét az ülészak. Bán Imre elnöki megnyitó beszédét (némi rövidítéssel) az alábbiakban közöljük.

„Eszmecszerénk tárgya a „későreneszánsz, manierizmus, korabarokk Magyarországon, Rimay János és kora”. Aki a társadalmi és szellemi élet ún. „tisztá képleteit” kedveli, méltán megütközhet rajta: lehetséges, hogy mindez együtt van? És ha igen, milyen kritériumok alapján mondunk valamit „későreneszánsznak” vagy „korabarokknak”? A több mint nyolc évtizedes stílustörténeti és stíluskritikai viták után meggyőződhattünk arról, hogy ez az együttélés és együtthatás csakugyan lehetséges, és az eszmei, szerkezeti, kifejezésbeli tartalmak és formák megítélése mindig a megfelelő nézőpontok kiválasztása révén történik, ill. kell hogy történjék. Előljáróban említsünk egyetlen példát a legnagyobbtól: Balassi Bálinttól. Ki kételkedik abban, hogy a *Katonaének* (a „Laus confiniorum”) a legnagyobb magyar reneszánsz versek közül való? Szerkezete oly szabályos – nyugodtan mondhatjuk kiszámított –, mint egy raffaellói madonna-képé. Árad belőle a harmónia és a derű, a testi jóérzés és a magyar végvári vitéz heroikus humanitása. A vér, a seb és a halál is ragyog: akárcsak Ariosto napsütötte téerein és erdeiben. A szerkesztés szimmetriájában számszimbolikus elemek rejteznek, ami viszont középkori örökség. Ugyanakkor él a vers az antikvitástól örökölt *imitáció* mesterfogásaival: sok ponton Tinódit követi a tartalmi átvételek művészi csoportosításával, s mindez, ha úgy tetszik, a reneszánsz klasszicizmus magaslatára emeli a művet.

Ugyanez a Balassi, talán még ugyanazon évben (1588) megírja pásztorodrááját, amely a reneszánsz szenvedély és szépségkultusz remeklése, magasrendű imitáció, de ott lappanganak benne már az egzisztenciális válságérzés manierista felhangjai: az elkomorulás jegyei. És miért fordul Balassi Campianus hitvitázó iratai felé? Átéli az ellenreformáció barokk katolicizmusának még csak elkövetkezendő életérzését.

Egy régebbi, szintén ezen a pannon tájon tartott előadásomban (1971) azt a gondolatot vetettem fel, hogy Pázmány korai vitairatai, különösen az Alvinczi Péter ellen írt *Őt szép levél* a divatos manierista stílus jegyeit hordozzák. Ez a tézisem akkor némi megütközést keltett, hiszen annyira meggyökerezett az irodalmi közvéleményben az a tudat, hogy Pázmány stílusa csakis barokk lehet. Nem látom okát annak, hogy ezt a nézetemet megváltoztassam, s jelen ülészakunk célkitűzése is mintha engem igazolna: a manierizmus és a barokk együtt szerepel benne. A hozzáértő természetesen nem jön zavarba, ha egy-egy műalkotás eszmeiségéről és stílusáról kell döntenie, csak azt kell tudnia, hogy egy-egy *irodalmi irányzatban* – használjuk ezt a kitűnő összefoglaló terminust – mindig több áramlat folyik egybe, vagy még pontosabban hat együtt.

Ugyanígy vagyunk a magyar irodalom most és itt tárgyalandó szakaszával. Lényeges nyilván az, hogy ki honnan indul el, hová, meddig akar és tud eljutni. Pázmány a lendületesen előretörő és az ellenreformáció társadalmi igényeit kifejező barokk sodrában mozgott, ez azonban nem zárja ki azt,

hogy az – ismétlem – akkor divatos manierista szófacsarással, a magyar nyelvkinés idiomatikus fordulatainak roppant szellemes használatával ne élhetett volna. Meg tudta ezt tenni kortársa, Szenci Molnár Albert pl. a *De summo bono*-ban vagy másutt is, anélkül hogy a barokk ízlés legcsekélyebb nyomát megtalálhatnók nála. Zsoltárfordítása igen szép későreneszánsz alkotás: nem manierista, nem barokk. Nagyjából-egészében azt állapíthatjuk meg, hogy a protestáns szerzők maradnak a manierista eszmekör és stílus keretében, bár ezt sem lehet kizárólagosnak mondani. Medgyesi Pál nem mentes a barokk stílus beütéseitől, s talán Pázmány egyéb hatásától sem, noha ezt a kérdést még senki sem vizsgálta. Annyi bizonyos, hogy a XVII. század fordulóján Pázmánynak már óriási tekintélye volt a protestáns prédikátorok között is: Debreceni Ember Pál „nagy magyaros pap”-nak nevezi.

Korszakunk középponti alakja kétségkívül Rimay János; azt mondhatjuk: ő a *tiszta képlet*. Balassi hatását letörölhetetlenül hordozza, noha a reneszánsz harmónia már jórészt eltűnt életérzéséből, kompozíciójából is. A sztoikus filozófia, Justus Lipsius egyik magyar tanítványa; öntudatos protestáns volta szembeállítja az ellenreformációval, de a korszerű – mondjuk késői reneszánsz – *udvariság* meggyőződése híve, s elméletéhez különleges és díszes „fentebb stílt” akar kidolgozni. Nem állíthatjuk, hogy a kutatás eddig elhanyagolta – elég itt Eckhardt Sándor kritikai kiadására utalnunk –, mégsem mondtunk róla eleget.”

Az elnöki megnyitó után *Tóthné Simán Mária*, Keszthely Város Tanácsának elnökhelyettese, majd *Szántó J. Zoltán*, a Helikon Kastélymúzeum igazgatója üdvözölte az ülészak résztvevőit.

Ezután került sor az első ülésre *Bán Imre* elnökletével, amelyen két előadás hangzott el:

Komlószi Tibor: Rimay és a Balassi-hagyomány, valamint

Szigeti Csaba: A Rimay-vershagyomány a XVII. században.

Május 19-én délelőtt *Tarnai Andor* elnökletével, a második ülés keretében a következő előadások kerültek felolvasásra:

Zemplényi Ferenc: Rimay és a kortárs európai költészet

Szörényi László: Rimay neolatin forrásai

Werner Lenk (Berlin): Stoizismus als konstitutives Element des barocken Trauerspiels in Deutschland

Ingeborg Spriewald (Berlin): Zur Wirkung des Stoizismus im deutschen Barockroman

Május 19-én délután, a harmadik ülés alkalmával, *Keserű Bálint* elnökletével hangzottak el az alábbi előadások:

Klaniczay Tibor: „Pallás magyar ivadéki”

A. Erdei Klára: Modellfejlődés Ecsedi Báthori István prózájában

Ács Pál: Rimay János udvari embere

Bartók István: A Rimaynak tulajdonított Owenus-fordítások

Kovács József László: Rimay és a XVII. század emblematikájáról

Virágh László: Rimay nótajelzései

Május 21-én délelőtt *Klaniczay Tibor* elnökletével, a negyedik ülés keretében kerültek felolvasásra a következő előadások

Bóta László: Az istenes énekek első kiadásának keletkezéséhez

Szabó András: A Balassi-epicédium és Rákóczi Zsigmond

Székely Júlia Anna: Justus Lipsius ismeretlen levelezőpartnere: Koppay György

Jankovics József: „Akadtam egy picturára . . .”

Nagy Zoltán: Sol Justitiae – Joannis Rimay

Szelestei N. László: Két emlékkönyv – Rimay János ismeretlen bejegyzéseivel

Ritoókné Szalay Ágnes: Rimaiana

Május 21-én délután *R. Várkonyi Ágnes* elnökletével, az ötödik ülés alkalmával hangzottak el a következő előadások:

Havas László: Költői időszemlélet a későreneszánsz és a barokk határán

Paczolay Péter: Rimay János és korának politikaelmélete

Szakály Ferenc: Rimay János, a diplomata.

*

Az ülésszak keretében sor került *Tóth István*, a Helikon Kastélymúzeum osztályvezetője kalauzolásával a Helikon Könyvtár meglátogatására. Május 19-én este a Virágh László vezette Ars Renata-együttes adott nagyszerű hangversenyt. Május 20-án az ülésszak résztvevői *Németh József*, a zalaegerszegi Göcsej Múzeum igazgatója vezetésével tekintették meg a környék műemlékeit (Türje–Sümegeg–Szigliget–Egrefy).

*

Folyóiratunk jelen számában közöljük az ülésszakon felolvasott előadások többségét, valamint Kovács Sándor Ivánnak a vitában elhangzott hozzászólásának kiegészített szövegét. Néhány előadás szövegét viszont terjedelmesebb változatban, később fogjuk közölni.

Verseghy Ferenc emlékülés (Szolnok, 1982. december 3.)

A tudományos emlékülésre ezúttal nem nagyobb kerek évforduló jegyében került sor, mint egy évtizeddel korábban, Verseghy halála másfélszázados évfordulója alkalmából, vagy előzőleg a költő születése kétszázadik évfordulójára készült emlékkönyv esetében. A szerényebb keretek között megrendezett szakmai találkozó tartalmában mégis a korábbiak folytatója, az eredményes műhelymunka tanúbizonyossága. A hagyományossá vált együttműködés szelleméhez s gyakorlatához híven, a tudományos eszmecserére a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, az MTA Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi osztálya, a TIT Szolnok megyei Szervezete, valamint a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár rendezésében került sor. „A marsiliai ének”-et előadó gimnáziumi kórus után a helytörténeti hagyományok kutatását támogató Városi Tanács nevében Fenyvesi József elnök mondott elismerő és biztató szavakat a város szülötté, Verseghy életműve ápolásáról, a szolnoki Megyei Könyvtár irányításával folyó munkálatok eredményeiről.

Az emlékülés programja két egymással érintkező nagyobb témakört ölelt fel. Margócsy István összefoglalta a felvilágosodás költője, írója, fordítója, nyelvtudósa, esztétája s elméletirője, az enciklopedikus műveltségű Verseghy szerepét kora irodalmi életében; Szajbély Mihály Verseghy poézisról írt műve kapcsán J. J. Engel kiaknázásával összefüggő forráskapcsolatról beszélt; Szörényi László Verseghynek a Káldi-féle bibliafordításról szóló kéziratoss értekezését s előtörténetét mutatta be. A Nagy Miklós elnöklétével lefolyt ülés további részében Deme Zoltán Verseghy könyvtára újabban előkerült hagyatéki listája alapján foglalta össze az írói könyvtár megközelítőleg teljes, rekonstruált állományával kapcsolatos új ismereteket. Kaposvári Gyula újabb adatokkal járult hozzá a Verseghy-család történetéhez. Szurmay Ernő Verseghy szolnoki utóélete kapcsán vázolta a máig történeteket, visszatekintve a régmúltra s az elődök megbecsülendő tevékenységére és erőfeszítéseire. Az emlékülés tanulságai s az elnöki összegezésben hangsúlyozott eredmények tanúsítják, hogy Verseghy életműve alkalmas tárgya a hosszú távú műhelymunkának, s hogy általa és vele összefüggésben vizsgáljuk kora irodalmi életét, nyelvújítási vitáit, esztétikai s elméleti polémiáit. Másrészt ismét igazolódott, hogy a szolnoki Verseghy Könyvtár köré tömörült munkaközösség fáradozásai meghozzák gyümölcsüket. A kézzel fogható eredmények fölidézése az emlékülés kapcsán azért is indokolt, mivel egy saját kezdeményezésű alapozó vállalkozás befejező fázisához, illetve újabb munkálatok megindulásához kötődik. Eddig a következő kiadványok jelentek meg gondozásukban:

Verseghy Ferenc. 1757–1822. Emlékkönyv Verseghy Ferenc születésének 200 éves évfordulójára. Szerk. Kisfaludi Sándor. Kiad. a Szolnok Megyei Könyvtár és a TIT Szolnok megyei Szervezete. Szolnok 1957, 63. – In memoriam Verseghy Ferenc. Emlékkönyv a Szolnokon 1972 dec. 14–15-én tartott ülésszak anyagából. Szerk. bev. Szurmay Ernő. Kiad. a Verseghy F. Megyei Könyvtár, Szolnok, 1973, 154. – Verseghy Ferenc: Rövid értekezések a Musikáról. VI. énekekkel. Bétsben 1791. Hasonmás kiadás. Kiad. a Verseghy F. Megyei Könyvtár, Szolnok 1972, 2, XX p.

Mintegy évtizede kezdődött el Verseghy legterjedelmesebb latin nyelvű munkájának magyarra fordítása és közreadása. Az *Analytica institutionum linguae Hungaricae* (I–III. k. Buda 1816–1817) összefoglaló nyelvészeti és esztétikai műve az évek folyamán – a fordítói munkaközösség kiváló teljesítménye és Szurmay Ernő szívós szerkesztői irányítása révén – tizenkét füzetben megvalósult. Az